

Limba română la huțulii de pe valea superioară a Sucevei și de pe valea Moldoviței (1)

Adrian TURCULEȚ

1. Premise

1.1. Obiectivele cercetării

Cercetarea lingvistică a comunităților aloglote de pe teritoriul României a avut în vedere îndeosebi varietățile limbii primare (A) a vorbitorilor, studiate din perspectiva lingvisticii genetice: slavistică, maghiaristică, germanistică, romanistică¹, și, mult mai rar, varietățile limbii secundare (B, în cazul dat, româna)².

O altă abordare posibilă a unor asemenea idiomuri este cercetarea utilizării varietăților ambelor limbi în contact, urmărindu-se, la nivelul performanței vorbitorilor bilingvi, mecanismele complexe ale interferenței lingvistice.

Într-o lucrare mai amplă ne propunem să descriem varietățile, atât pe cele ale limbii materne (graiurile huțule locale ale limbii ucrainene), cât și pe cele ale limbii române, utilizate de huțulii din nord-vestul Moldovei (partea din fosta Bucovina rămasă la România), reliefând interferențele dintre cele două tipuri de varietăți datorate bilingvismului huțulo-român. Prima parte a acestei lucrări, consacrată „limbii române” vorbite de huțulii din zona menționată, urmărește descrierea sistematică a graiului românesc al acestora și a particularităților provocate de interferența cu limba maternă.

1.2. Corpusul

Aspectele intensive și extensive ale unei asemenea cercetări sunt determinate și (de)limitate de sursele de documentare. Corpusul utilizat în această lucrare este materialul cules pentru *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina* în trei puncte din zona cu populație huțulă în care am efectuat anchete bilingve româno-huțule: Izvoarele Sucevei (pct. 464), Brodina (pct. 465) și Argel (pct. 467)³.

¹ Menționăm cercetările monografice: E. Petrovici, *Graiul Carașovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridională*, București, 1935; I. Pătruț, *Fonetica graiului huțul din valea Sucevei*, [București], Editura Academiei, 1957; M. Iliescu, *Le frioulan à partir des dialects parlés en Roumanie*, The Hague-Paris, Mouton, 1972, precum și atlasele lingvistice și dicționarele maghiare (ceangăiești) și germane (săsești). asemenea cercetări sunt comparabile cu studiile numeroase efectuate de lingviști români și străini asupra graiurilor și dialectelor românești vorbite în afara României.

² Menționăm articolul lui M. Zdrenghea, *Limba română vorbită de sașii din Câlnic*, în „Studii și cercetări științifice”, 2 (1951), nr. 1-2, p. 328-345, și cartea lui I. Dănilă, *Limba română în graiul ceangăilor din Moldova*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 2005. Una dintre primele cercetări axate pe problemele bilingvismului a realizat-o, la noi, V. Arvinte, *Un caz de bilingvism slavo-român. În legătură cu elementele românești din graiul lipovenilor din Dumasca*, în „Studii și cercetări lingvistice”, IX (1958), nr. 1, p. 45-69 (republicat în V. Arvinte, *Studii de istorie a limbii române*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2006, p. 118-139).

³ Două dintre aceste localități au fost anchetate și pentru ALR: Șipotele Sucevei (pct. 364 din ALR I: anchetă româno-huțulă) și Brodina (pct. 366 din ALR II: anchetă huțulă). În lucrare ne vom referi și la datele din ALR, precum și la datele culese la Gemenea (localitate inclusă inițial în rețeaua NALR. Mold. Bucov.) și la Ostra (pct. 483 din același atlas).

Răspunsurile la chestionarul NALR, redactat pentru graiurile dacoromâne, nu permit o descriere sistematică completă a graiurilor huțule; lipsesc, de exemplu, multe date pentru flexiunile nominală și verbală mai bogate ale acestor graiuri⁴, precum și multe lexeme caracteristice. Metoda anchetei bilingve prezintă însă și unele avantaje pentru relevarea interferențelor lingvistice, permițând o investigare a dublei competențe lingvistice (și a disponibilității/promptitudinii actualizării acesteia) a vorbitorilor bilingvi. Încercând să realizeze „corespondențe” cât mai exacte ale categoriilor semantice și gramaticale, informatorii se află oarecum în situația cercetătorului care face lingvistică contrastivă, încercând să stabilească izomorfisme la nivelul conținutului și al expresiei celor două limbi. Multe corespondențe „aproximative” se pot observa, de exemplu, în cazul formelor verbale, destul de numeroase, prevăzute în chestionarul NALR, la care vorbitorii huțuli au tradus contextele verbale românești utilizate de anchetator. Chiar în cazul graiurilor românești, obținerea modurilor și timpurilor verbale prin sugerarea unor contexte situaționale verbalizate nu oferă date suficiente despre utilizarea reală a acestor forme⁵.

Deoarece anchetatorul a folosit limba română ca mijloc de comunicare, punctul de plecare al corespondențelor pe care le stabilesc informatorii îl reprezintă categoriile acestei limbi în interferența lor cu cele ale limbii materne. Există și multe cazuri în care subiecții au răspuns mai întâi în huțulă, indicând apoi corespondentul românesc, ori nu au putut să răspundă în una dintre cele două limbi sau în ambele. Exemple: la întrebarea 818 („obadă la roată”), IS2⁶ a răspuns în huțulă: *colán, colanié*, admitând apoi că și românește se spune *colán, coláni*; la î. 1070 („cărâmb la greblă”), B a răspuns în huțulă: *vatóc, valké*, adăugând „eu pe românește nu știu”; mai rar se întâmplă ca subiectul să nu știe termenul huțul: la î. 148 („umărul obrazului”), IS2 a răspuns, după ezitare: *númăro obrázulji*, dar nu a știut corespondentul huțul; la aceeași întrebare, subiecții B, IS1 nu au știut să răspundă în niciuna din cele două limbi⁷. Informatorii subliniază identitatea unor cuvinte în românește și în huțulă: [se zice] *tájě colán* (î. 818, A), *tájě ráfa* (î. 822: „șină la roată”, A), „tot așa, tot spune *matásá*” [la porumb] (î. 1007, IS2); „tot *cais*, altfeli nu [zicem], că la noi nu se face și vine la noi [din alte părți] și noi știm că așa se zice” (î. 1176: „cais”, A).

⁴ Cf. I. Pătruț, *op. cit.*, p. 3.

⁵ Datele anchetei cu chestionarul trebuie verificate/completate mai ales în asemenea cazuri cu datele din texte.

⁶ În continuare, vom folosi siglele A, B, IS pentru informatorii din Argel, Brodina și Izvoarele Sucevei; IS1 și IS2 trimit la cele două anchete efectuate în această localitate (prima în iunie 1969, cu notare directă, și a doua, înregistrată pe bandă, în iunie 1972), cu același informator principal: Ivan Serediuc, care fusese cu trei decenii în urmă și informatorul lui S. Pop.

⁷ Principiul economiei de mijloace lingvistice, valabil cu atât mai mult la vorbitorii bilingvi (plurilingvi), face ca unii termeni mai puțin importanți (pentru concepte secundare, distincții de „finețe”) să fie mai puțin utilizați/fixați, atât în limba străină, cât și în limba maternă. În asemenea cazuri intervin mai ușor lapsusuri (uitări de moment) sau se creează forme analogice, ocazionale.

Marea variabilitate⁸ a sunetelor, a formelor și a lexemelor și mai ales abaterile, destul de frecvente, de la normele celor două limbi trebuie apreciate în contextul dat al anchetei.

- În vorbirea românească a subiecților se interferează normele unor graiuri românești diferite cu care huțulii s-au aflat/se află în contact, precum și normele limbii literare (oficiale).

- La nivelul vorbirii graiului matern (huțul) se interferează normele mai multor graiuri huțule și ucrainene, precum și modele ale limbii literare ucrainene și chiar ale limbii ruse (înșușite prin școală sau prin contactul cu vorbitori ai acestei limbi).

- La fluctuațiile de rostire ale subiecților, se adaugă fluctuațiile de percepție ale anchetatorului, care sunt și mai mari în notarea unei limbi străine⁹. În timp ce transcrierea impresionistă a varietăților limbii materne este „alofonică”, anchetatorul notând realizările unor foneme cunoscute, la notarea unei limbi străine, el încearcă să-și fixeze anumite „reper articulatorii/perceptive” din fonetica generală, filtrate însă tot prin sita sistemului fonologic al limbii sale materne¹⁰.

- Notarea impresionistă riguroasă a fost accentuată, în cazul nostru, de procedul transcrierii „indirecte”, după înregistrarea pe bandă, care permite ascultarea repetată a aceleiași secvențe. În același timp, răspunsurile reprezintă, de regulă, prima reacție a subiecților, „une traduction du premier jet” (după expresia lui J. Gilliéron). În unele cazuri, subiectul s-a corectat în mod spontan sau provocat de insistența anchetatorului (prin repetarea, eventual cu o anumită emfază, a chestiunii sau întrebând dacă „nu se mai zice și altfel”): *surșji*, [k] *surșêli* (A), *çiuără*, [k] *çără* (B), *wîlcer*, [k] *ulcôr*, *bumbu*; *bumbi*, [p]¹¹ *bubôj*; *bubôji*, *mer*, [k] *mâr* (IS2). Dacă am fi insistat de fiecare dată, am fi obținut, desigur, mai multe forme „corectate”. Uneori, informatorul a repetat însă forma aberantă (cu încălcarea normei), chiar după insistența anchetatorului: *ar tușê*, [p] *ar tușê* (A).

1.3. Scurt istoric al huțulilor din Bucovina românească

Huțulii¹² sunt răspândiți în partea de sud-vest a Ucrainei, între izvoarele Siretului, ale Prutului (până în sud de Ivano Frankivsk) și ale Tisei (Rahiv) și în Bucovina românească, între Obcina Feredeului și Obcina Mare, pe valea de sus a râurilor Suceava (comunele Izvoarele Sucevei, Ulma și Brodina) și Moldova, cu afluentul său Moldovița (comunele Moldova-Sulița, Breaza și Moldovița, precum și satele Paltinu și Ciumărna din comuna Vatra Moldoviței) și, apoi, pe valea Suhei, la Gemenea, Stulpicani, Ostra. Elementele românești, destul de numeroase (mai ales în lexic și onomastică) din aceste graiuri, precum și asemănările etnografice între români și huțuli, i-au făcut pe unii cercetători să admită un substrat sau un adstrat românesc (ceea ce implică și un amestec etnic cu românii), huțulii fiind considerați fie uzi românizați și asimilați ulterior de

⁸ Deloc surprinzătoare pentru dialectologi și cercetători ai limbii vorbite.

⁹ Cf. I. Pătruț, *op. cit.*, p. 4.

¹⁰ În ceea ce ne privește, am avut ezitări, la audiții repetate, mai ales în notarea alofonelor fonemelor ucrainene /h/ și /y/, dar și a realizărilor variate ale vocalei românești reduse -î sau la finalele cuvintelor și formelor rostite, adesea, abia perceptibil și afonizat.

¹¹ Sigla [k] înseamnă „corectat”, iar [p], „revenit, insistat”.

¹² Huțulii din Bucovina și-au însușit etnonimul cu care îi denumesc românii: *huțan*; *huțani*, dar cunosc și apelativul ucrainean literar (cu etimon obscur): *huțul*, *huțulé*, *huțulíu*, *huțulca*, *huțulți*, *huțulóc*.

ucraineni (E. Kalužniacki; ipoteză improbabilă), fie români ucrainizați (L. Malinowski, K. Kadlec, M. Ștefănescu) sau să presupună un substrat comun al graiurilor huțule și (al unor graiuri) românești, neprecizat (P. Caraman). Indiferent de originea etnică nebuloasă a huțulilor, aceștia vorbesc graiuri care aparțin grupului dialectal carpatic al limbii ucrainene¹³.

Primele mențiuni ale huțulilor la sud-est de Ceremuș sunt din prima jumătate a secolului al XVII-lea, iar în bazinele Sucevei și Moldovei, aceștia au pătruns în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în secolul următor, extinzându-se și în valea Suhei, pe braniștea mănăstirii Voroneț¹⁴.

Toponimele românești din zona menționată, precum și numele românești purtate de unii huțuli, dovedesc că huțulii s-au așezat peste o populație autohtonă românească. La recensământul populației din ținutul Câmpulung-Suceava, efectuat din ordinul administrației militare rusești aflate la 1774 în Moldova, huțulii sunt consemnați ca *Rușii ot Moldovița* (Moldovița de astăzi), alături de nume ucrainene fiind atestate și nume românești, ca Burduh, Bursuc, Chiraș, Chiruța, Lecsăi, Pânzar, Scripcă, Șincar, Trufan¹⁵. Numărul vorbitorilor ucraineni (și huțuli) a sporit prin imigrații în toată perioada stăpânirii austriece asupra Bucovinei (fiind accentuate de încadrarea administrativă în 1786 a Bucovinei la Galiția), dar și mai târziu, mai ales imediat după al doilea război mondial, odată cu reșezarea granițelor României.

Localitățile Izvoarele Sucevei și Argel sunt atestate la 1770 (*Karta Moldavii i Bezarabii s pokazaniem voennyh deistvii Rossoijskom imperatorskom armij*, ms., Biblioteca Academiei Române, H. CLXIX, 56), respectiv la 1774¹⁶, iar Brodina abia la 1856 (Colecția de hărți cadastrale austriece din 1856 O.R.P.O.T., Arhivele Statului Suceava, pachetul 148, Șipote); alte sate din comună, Sadău, Falcău, sunt consemnate la 1774, 1776¹⁷.

Nici după tradiția orală, aceste sate nu sunt prea vechi: pe vremea străbunicului lui Ivan Serediuc ar fi fost în sat doar patru case; familiile cele mai vechi din Izvoarele Sucevei sunt Hutopila (veniți din Maramureș), Gorban (români), Dariciuc, Serediuc și Tomniuc, ultimele trei venite din Polonia. În partea Brodinei, „până în 1800 și ceva erau

¹³ Cf. I. Pătruț, *op. cit.*, p. 7-10; M. Sala (coord.), *Enciclopedia limbii române*, București, 2001 (s.v. *huțul*, redactat de Mioara Avram); I. Lobiuc, *Contactele lingvistice ucraino-române*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2004, p. 107 (cu nota 214).

¹⁴ I. Nistor, *Românii și rutenii în Bucovina*, București, 1914, p. 31; C. Martiniuc, *Aspecte din umanizarea Carpaților Bucovinei*, în „Lucrările Societății D. Cantemir”, Iași, 1941, p. 298; I. Pătruț, *op. cit.*, p. 11; A. Turculeț, *Graiul din zona Câmpulungului Moldovenesc. Fonetica*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2002, p. 5-6; I. Lobiuc, *op. cit.*, p. 107 (cu ipoteza că infiltrarea huțulilor în Bucovina a putut avea loc chiar de la sfârșitul sec. XVI-lea).

¹⁵ Academia de Științe a R.S.S. Moldovenești, Institutul de Istorie, *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, Partea I: *Recenzămintele populației Moldovei din anii 1772-1773 și 1774*, Chișinău, 1975, p. 255-256. Unele din aceste nume românești, alături de altele, există și în prezent la Paltin: Berdihan, Bodnarescu, Brustur, Bursuc, Ciomei, Condea, Cozan, Erhan, Florescu, Ignatescu, Iftodi, Lazăr, Lupaș, Macovei, Moroșan, Motrescu, Niga, Nisioi, Olaru, Piticari, Rătundu, Sbiera, Scundea, Strugaru, Șutu, Toderas, Ungurean, Vaman, Vleju, Zdrob; în Ciumărna; Bounegru, Brustur, Burleanu, Bursuc, Lupaș, Moisa, Niga, Nisioi, Pânzaru, Rusu. Nume de familie și mai ales prenume masculine românești există și la huțulii din locurile de origine ale acestora de pe Ceremuș și de la izvoarele Prutului (vezi André de Vincenz, *Traité d'anthroponomie houtzoule*, München, 1970, p. 570-572 și *passim*).

¹⁶ Dr. Daniel Werenka, *Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Oesterreich (1774-1785)*, Czernowitz, 1895, p. 9.

¹⁷ Dr. Daniel Werenka, *op. cit.*, p. 87.

numai păduri”. Primul locuitor din Brodina ar fi fost unul Gheorghe Păduche, de la care a rămas hidronimul *Parău Paduchii* și de la care „s-ar trage” familia Hlodec și o parte din cei numiți Hudema¹⁸, alții cu acest nume provenind „din unguri și sârbi”. Aproape jumătate dintre locuitorii Brodinei ar fi veniți recent, dintre care mulți refugiați (*refugiâte, čujîe*) de pe la Cernăuți, Storojineț, după cel de al doilea război mondial.

După spusele informatorilor, ar exista deosebiri de grai între huțulii de la Izvoarele Sucevei, Argel și Brodina și chiar între cei din același sat. Cei veniți mai recent vorbesc „ucraineana propriu-zisă”. Informatorul principal din Brodina observă că „nici românii nu vorbesc la fel”, de pildă cei din Straja cu cei din Putna.

1.4. Câteva trăsături ale bilingvismului huțulo-român actual

Bilingvismul huțulo-român¹⁹ actual este un bilingvism *colectiv* (de grup), obișnuit și obligatoriu la comunitățile aloglote aflate în contact lingvistic intraregional permanent cu populația majoritară aloglotă. Este un bilingvism *popular* (la nivelul graiurilor), huțulii învățând graiul românilor cu care se află/s-au aflat în contact direct. Varietatea de bază a românei vorbite de huțuli este un grai moldovenesc de nord de tip arhaic, numit de noi graiul câmpulungean. Se pot observa, în același timp, urme ale contactului direct cu vorbitorii altor graiuri: la B apar influențe ale graiului românesc de pe valea superioară a Sucevei (Straja – Vicov)²⁰: cazuri de africativizare a palatalei *κ* la *č*: *čenúnc, copčîlă*, prepoziția *dipi* (= *după*): *coșîța di lăptîș* „la care se pune capac, *dipi* se se pune lapte”; unele lexeme identice cu cele notate la Straja (pct. 466): *tarabóniță, strat* ‘ghizduri la fântână’, în timp ce graiul huțul de la IS se apropie mai mult de cel din Fundu Moldovei, făcând trecerea spre Maramureș și nord-estul Transilvaniei.

Pe de altă parte sunt evidente, mai ales în lexic, dar și în fonetică, morfologie, influențe ale limbii române populare și literare. Însușindu-și competența comunicativă a vorbitorilor majoritari, vorbitorii alogeni tind să acorde preferință normelor cu o rază mai mare de acțiune: general moldovenești, populare și mai ales ale limbii oficiale, „corecte”, în măsura în care au modele pentru aceste norme (în școală, în relațiile cu diverse autorități, în mass-media etc.). Astfel se explică faptul că niciuna dintre particularitățile dialectale sistematice prezentate mai jos (v. sub 2.1.1, 2.1.2, 2.1.3) nu este consecventă; trecerea lui *ă* pretonic la *a* sau palatalizarea labialelor, de exemplu, sunt mai puțin frecvente la subiecții noștri huțuli decât la vorbitorii români din zonă de aceeași vârstă. Sunt evitate multe fonetisme și forme strict locale, precum: *bólnăv/bqálnăv, četesc* (s-a răspuns numai *čitesc*, cf. și huț. *čîtăju*), *cúre* (numai IS1 are *cúre năsu, cūră bálili* – ALR I, 1, h. 88), *dqăuă, dúșmân, fansúlie* (subiecții au utilizat forma generală *fasóle*, care permite și o mai mare „distanțare” față de huț. *fasúli*),

¹⁸ O probă a asimilării populației locale românești de către huțuli?

¹⁹ De un bilingvism româno-huțul se poate vorbi în prezent la românii veniți din alte părți în satele locuite de huțuli sau la huțulii care s-au stabilit în localități din afara arealului lor principal (pe valea Suhei) și la care româna a devenit principala limbă de comunicare, iar graiul huțul (limba maternă) a devenit limba secundară. Bilingvismul româno-huțul al românilor băștinași pe care huțulii i-au aflat la venirea lor în zona muntoasă de la izvoarele Sucevei, Moldovei și Moldoviței sau al românilor care au conviețuit cu huțulii în Galiția s-a rezolvat prin asimilarea lingvistică a elementului românesc.

²⁰ Brodinenii mergeau la târg în special la Vicov și Rădăuți; la fabrica de cherestea din Brodina lucrau mai mult vicoveni (și directorul era din Vicov).

gînscă (utilizat numai de IS), *génunk*, *gung* (numai IS1: *gong*), *(el) mére, náre, rúmpe, stéclă, usc(ă)*, pl. *měrá, pěrá*, sg. *paș, pomn* (numai B are *pomn; pomú*)²¹.

Influența limbii literare este cea mai evidentă în cazul lexicului, de exemplu: la î. 321, s-a răspuns *ficat* și numai B a indicat ca, „învechit”, și *plămîi negru*, iar IS1, la întrebare directă, *mai*; la î. 322 nu a fost dat nordicul *rărunchi*, ci doar *rinichi, renichi, renic* (sg. analogic); î. 485: A: *bunic*, [σ] *moș*, B: *bunic*, [D] *moș*, IS2: *bunicu*, IS1: *moș*; î. 858: A: *taur*, [σ] *buhai* „asta ucrainește”, B: *taor*, IS1: *taur, buhai*, IS2: *taur*²².

În perioada anchetelor pentru NALR. Mold. Bucov. (1969–1972), după 5-6 generații de la venirea lor în Bucovina, huțulii din zona anchetată formau comunități rurale stabile²³, aflate în tranziție de la prima etapă a bilingvismului, în care limba A (limba transmisă direct noii generații, graiul huțul) este cea curentă, iar limba B (limba populației majoritare și cea oficială, româna) este folosită numai în caz de necesitate²⁴ (în relațiile cu cei din afara comunității, cu autoritățile, în școală etc.) la etapa următoare, când limba A își păstrează domeniile fundamentale de comunicare (în familie și în comunitatea rurală), dar limba B capătă o pondere tot mai mare, selectarea ei devine aleatorie (este folosită și intracomunitar), devenind, cel puțin pentru unii vorbitori, mijlocul predominant de comunicare²⁵. Schimbările economice și social-politice produse în ultimele decenii pot accelera evoluția spre această etapă, dar, în zona bazinului superior al Moldovei și Sucevei, etapa actuală a bilingvismului huțulo-român se poate menține încă multă vreme, atât timp cât comunitatea huțulă va rămâne relativ omogenă. Trecerea la etapa a treia, când limba majoritară/oficială devine limba A, iar fosta limbă maternă (acum limba B) este folosită activ ca grai familial (facultativ) sau ca limbaj secret mai ales de vorbitorii vârstnici, s-a produs la huțulii din ramura bucovineană sudică (Gemenea, Frasin, Ostra)²⁶.

²¹ În afara influenței limbii populare/literare ar putea fi invocată o tradiție a vorbirii românești a huțulilor, mai conservatoare decât evoluția graiurilor românești locale, păstrând unele fapte din perioada așezării huțulilor în Bucovina; argumente în acest sens ar fi menținerea (astăzi în unele toponime) a articolului hotărât masculin *-l* sau formele *dăác, ráác*, notate la Ostra. Ipoteza unei tradiții a vorbirii românești a huțulilor anterioară venirii acestora în Bucovina pare greu sau chiar imposibil de probat.

²² Sigla [σ] înseamnă „sugerat”, iar [D], „întrebare directă”.

²³ Dintre factori care au favorizat menținerea limbii materne menționăm: unitatea acestei arii huțule, care nu este o arie izolată, ci marginală a limbii ucrainene, în contact cu marea arie de peste graniță; învățarea limbii materne în școală (IS declara chiar că el a făcut patru clase „în huțănește”); poziția privilegiată a limbii ucrainene și apoi ruse în perioada austriacă și în prima parte a regimului comunist din România.

²⁴ Informatorii își aminteau de unii vârstnici (mai ales femei) care nu știau (aproape) deloc românește.

²⁵ În această caracterizare provizorie a bilingvismului huțulo-român din zona noastră, ne referim, mai ales, la etapele propuse de L. Zawadowski, *Fundamental Relations in Language Contact* (în „Bulletin de la Société Polonaise de Linguistique”, 20, 1961, p. 3-26), în funcție de o serie de criterii: procentul celor care vorbesc limbile A și B, domeniile de utilizare a limbii A, frecvența utilizării limbii B și selectarea necesară sau liberă a acesteia.

²⁶ Odată cu pierderea limbii materne, se pierde și conștiința etnică a vorbitorilor: în timp ce la recensământul din 1941, s-au declarat „ruteni” sau „ruși” 1150 de persoane în Paltin și Ciumârna, 243 în Stulpicani (Gemenea), 124 în Câmpulung, 67 în Frasin și 38 în comuna Vama, la recensământul din 1992, la Paltin s-au declarat „ucraineni” 476 de locuitori din Paltin (din 1675), 91 în Ciumârna, 67 în Câmpulung, iar în alte localități din aria câmpulungeană, între 1 și 7 persoane.

2. Particularități ale graiului românesc vorbit de huțuli

2.1. Fonetică²⁷

2.1.1. Accentul paroxiton (etimologic sau analogic), față de cel oxiton din limba literară, apare în: *blástîm* (B, IS1, 2), *blăstîm* (A), *gîn_gînă* (B, IS1) ~²⁸ *gîngî* (A, IS2), *incún_zur* (B, IS1, 2) ~ *încon_zór* (A), *lészîn* (A, B), *máltâr* (B) ~ *máltîr* (IS2) ~ *máltur* (A), *mășsur*, *míjluc* (A, IS1, 2), *mírus* (IS1, 2) ~ *mirós* (A, B, dar și IS, în ALR I, 1, h. 77), *strécur*, *záhăr* (B, IS2), *záhăr* (IS1) ~ *zahár* (A). În schimb, *bolnáv*, *dușmán* au fost înregistrate numai cu accent oxiton, accentuarea paroxitonă fiind evitată datorită modificărilor fonetice importante pe care la produce²⁹. Se accentuează paroxiton: *arípă*, *bivolîță* ~ *bívuľiță* (A); aceeași oscilație și în huțulă: *biwulîța* (IS) ~ *bíwulîța* (A), *bívolca* (B). Oscilații accentuale și vocalice prezintă cuvântul *lacăt*: *lácăt*; *lácăti* (IS2) ~ *lácăt*; *lacăť* (IS1).

Pers. 4 și 5 ale ind. prez. ale verbelor de conj. a III-a prezintă oscilații ale accentului: *fíerbem* (A, B, IS2) ~ *fíerbém* (IS1), *mérgim* (A, IS2) ~ *mergém* (B, IS1), *rămîném*, *spuném*, *țásîm* (B, IS1, 2) ~ *țisám* (A). Numai cu accent oxiton au fost notate formele *sîntém*, *sîntéť*.

Accentul este pe prima silabă în toponimele *Búcovîncea* (numele unui deal în apropiere de Izvoarele Sucevei) și *Búcovina* (o pădure și bucată de țarină la Ostra).

Adverbul de negație primește adesea un accent mai puternic (emfatic): *nú luuá!* (B), *nú louáť!* (IS2).

Ocazional, s-au notat oscilații de accentuare la unele forme, care amintesc de oscilațiile, mai frecvente, la pluralele huțule: *dràniťé* (IS2), *cúmpinè*, *gárdùr^í*, *t'ídvă*, *t'ídvé* (B), *cúturè*, *cúmpinè*, *lámپی* (A).

Dintre particularitățile *suprasegmentale* mai notăm masarea intensității rostirii pe silabele pretonice și în special pe cele accentuate, în timp ce silabele postaccentuale se rostesc cu intensitate scăzută și (semi)afonizat, această tendință de rostire fiind sporită de nesiguranța vorbitorilor în privința flectivelor realizate mai ales în partea finală a cuvântului. Flectivele lungi, cu o entropie slabă: *-ului*, *-uri*, sunt rostite relativ frecvent cu delabializarea lui *u* (ajutată de disimilare, ca în cazul art. *-ului*), (semi)afonizate, cu amuțirea vocalei reduce: *-ur^í* > *-ur*, *-îr* sau cu reducerea secvenței finale: *buć a brázîľuť*, *mínr^í*, *președínti colectívul* (IS2), (*creasta*) *cȳcȳșîľuť*, *uȳu pișórlí* (B), *cápur*, *dȳctúr^í*, *uȳu žinúnkil*, *preșidínti trebunálu* (A) (cf. 2.1.2, 22; 2.1.4.3).

²⁷ Din motive tehnice, am redus, în general, transcrierea fonetică (după sistemul ALR) a exemplurilor la sunetele discutate, păstrând doar accentul, precum și unele semne fonetice: semivocalele, africaterile etc. Semnele suprapuse din transcrierea ALR se redau cu ajutorul unei bare oblice. Notarea originară poate fi regăsită în volumele NALR. Mold. Bucov. Când nu se indică informatorul înseamnă că răspunsul a fost același (în privința faptului analizat) la toți cei patru, respectiv, la ceilalți trei subiecți.

²⁸ Semnul ~ înseamnă „alternează cu”.

²⁹ Și vorbitorii români din zonă, în special cei mai tineri, evită, adesea, rostirile locale *bolnáv*, *dúșmán*.

Ultima formă din cele trei cerute, de obicei, informatorilor la nume – singular, dual/plural (indicându-se două obiecte), plural („mai multe...”) – este, adesea, afonizată sau semiafonizată în întregime.

Exemple de afonizare și reducere a vocalei (secvenței) finale: *bort^ã*, *fãlcⁱ*, *gras^f* (A), *dint^{ie}*, *mustiét^ã* (B), *fefⁱ* (IS2).

Consoana finală a sufixului *-esc* (pers. 1, 6) cade uneori: *bor^{és}*, *piț^{ăs}* (A), *încriț^{ăs}* (B); la pers. 2 poate să cadă *t* urmat de vocala redusă, menținându-se caracterul palatal al lui *ș* precedent: *grîéș*, *visés[’]* (A).

2.1.2. Vocale

(1) Vocale *é* apare în cuvinte și forme: a) în locul unui vechi diftong *ea* sau extinsă ca morfem la unele forme: *bajét* (IS1) ~ *bajët* (A, B) ~ *băjët* (A) ~ *băjé/ët* (IS2), *čéř^ě* (B) ~ *čéře* (IS1) ~ *čéře* (IS2), *fěță* (B) ~ *fěțe* (IS), *říte*, *mérge* (A) ~ *mérge* (B, IS), *mése* (B) ~ *mé/ese* (IS1) ~ *mésă* (IS2), *dégít* (B) ~ *dégít* (A, IS), *parėti* (B) ~ *pariėti* (A, IS2), *piéř^{ia}* (B) ~ *piéř^{ia}* (A), *řěță* (B) ~ *řăți* (IS2) ~ *řăță* (A, IS1), *s-adépi*, *sí sépi* (IS), *unkéș* (B) ~ *unkéș* (A, IS2), *véde* (B) ~ *véde* (IS2) ~ *véde* (A, IS1); b) în locul diftongilor *-eá*, *-já* în poziție finală (în unele forme verbale și medial)³⁰: *mę* (IS2) ~ *mę/e* (A) ~ *męă* (B) ~ *męa* (IS1), *beu* [1, 6], *bej*, *bę* (B) ~ *bę/e* (IS1, 2) ~ *be* (A), *jeu* [1, 6], *jei*, *je* (A, IS2) ~ *je/e* ~ *ja/ă* (B), *plasé*; *plaséli* (B), *saltię* (IS2) ~ *saltjá/ă* (B), *vidém*, *vidéj*, *vidé* (A) ~ *vidjé/em*, *-dijéj*, *-dijé* (IS2) ~ *vid^vém*, *vid^véj*, *vid^vé/e* (IS1) ~ *videám*, *vidé*, *vidjá* (B); c) în cuvântul *cămașă*, în care *é* este caracteristic graiurilor dacoromâne de tip nordic: *camé/eșⁱ*; *ca/ăméși* (A) ~ *caměșⁱ*, *camášⁱ*; *camés* (B) ~ *camášⁱ*; *camésⁱ* (IS1) ~ *cămășă*; *cămășș* (IS2). Aceeași vocală *é/e*, caracteristică graiurilor de tip nordic, mai apare, rar, în cuvintele *șa*, *șarpe*, *șapte*, *șase*: *șělⁱ* [pl. de la *șa*] (B), *șěrpⁱ* (IS1), fiind, de regulă, velarizată: *șărpe*, *șărpe*.

Dacă în *ďáčⁱ*, *ráčⁱ*, notate la subiectul O9 (un cioban dintr-o familie veche de oieri din Ostra) putem avea de a face cu forme vechi, care au păstrat mai vechiul diftong *ea* până la durificarea consoanei precedente³¹, în cazul unor exemple ocazionale, ca *čáři* (A), *lijíáne* (A, B), este vorba, mai curând, de încălcarea normei alternanțelor fonomorfologice (cf. pl. *pári* = *pere* la IS2 sau *fáři* = *fete* la A).

³⁰ Cu participiile de tipul *tájét*, merge și subst. *bajét* (B) ~ *bajét* (A, IS).

³¹ Asemenea forme au fost atestate de R. Udler în Maramureșul din Ucraina (pct. 2: Solotvino din *Atlasul lingvistic moldovenesc*, I, h. 37, 52 (R. Udler, *Dialektnoe členenie moldavskogo jazyka*, vol. I, Chișinău, 1976, p. 69).

În timp ce la vorbitorii români, *é* în asemenea cuvinte și forme este (aproape) întotdeauna deschis, la huțuli, după cum se observă și în exemplele date, *é* își poate pierde parțial sau total deschiderea. Pe de altă parte, *e* accentuat se poate deschide la huțuli în orice context: *înĉétu*, *medicamént*, *moșnéĉ* (B), *préspa*, *moșniĉéz* (A), *îrlĭĉt* (IS2).

(2) *é* se închide la *í*: a) urmat de *ĭ* în: *aĉĭi* (A) ~ *aĉía* (B) ~ *aĉéja* (IS), *ĭej* (pron.) > *ĭi*, *ĭj*, *i*, *crĭĭr* (IS1) ~ *crĭl*; *crĭlĭ* (IS2, cu contragerea celor doi *i* sau/și amuțirea lui *ĭ*) ~ *créĭr* (A), *créire*; *créri* [pla.] (B), *grĭĭri*; *grĭĭer^í* (B) ~ *gréĭr*; *grĭr^í* (A)³², *trĭi* (IS1, 2), *tri* (A, B); b) în vecinătatea cons. *ĭ*, *ĝ*: *curĭk* (A), *ĝib* (IS1) ~ *ĝíbă* (A, IS2) ~ *ĝéběă* (B).

(3) *e* neaccentuat se închide la *i*: a) în poziție pretonică: *acupirĭș*, *amiĭălă* (B, IS2), *ĉĭrcéj* (A), *fiméj*, *fiméj*, *fitișoára* (A), *fitiĭă*, *ĭncriĭăsc* (A, B), *nigricós* (A, B), *niĝiáză* (A, B, IS1), *o-nĉipút*, *plișúĝ* (A), *știrĝár^í* (B), *timilĭe* (IS, B) ~ *timelĭe* (A), *viĉĭn* (IS2), *vidém*, *vinĭt*, *virándă* (IS2); b) în poziție posttonică medială: (*a*)*méstic*, *dégit*, *flúĭir* (B, IS), *șúir* (A), *púriĉ*, *crémĭni*, *ĝĭniri*, *căĭr*, c) în poziție finală: *dĭnti* (A, IS1) ~ *dĭntĭ* (IS2) ~ *dĭntĭĉ* (B), *flămĭndi* (A, IS) ~ *-mĭndĭe/ĉ* (B), *frúnti* (IS1) ~ *frúntĭ* (IS2) ~ *frúntĭĉ* (A) ~ *frúntĭă* (B), *sprinĉéni*, *ștúrbi* (A, IS) ~ *ștúrbe* (B).

În unele dintre exemplele de sub a) și în altele asemănătoare, închiderea lui *e* pretonic nu se produce, de regulă, la vorbitorii români.

(4) *e* pretonic se deschide în mod sporadic: *ĉĉnúșĭ* (A) ~ *ĉenúșĭ* (B, IS1, 2), *flĭĉcăĭ* (IS2) ~ *flĭacăĭ* (B) ~ *flăcăĭ* (IS1), *ĝĭăbós* (B), *ĭĭe/epót*; *ĭĭe/ĉpót* (IS2) ~ *ĭĭăpót*; *ĭĭepót* (B) ~ *ĭĭăpót*; *-pót* (A) ~ *ĭăpót*; *ĭĭpót* (IS1), *ĭĭă/ăvástă*; *ĭĭvéste* (B) ~ *ĭĭĉvástă*; *ĭĭvéste* (IS2) ~ *ĭĭĉvástă*; *ĭĭvéste* (IS1), *ĭĭăbún* (B) ~ *ĭăbún*; *ĭĭébún* (IS1) ~ *ĭĭe/ebún*; *ĭĭĉbún* (IS2); nu apare deschiderea lui *e* pretonic în *ceva*, *era*, rostite frecvent la români: *ĉavă*, *ĭară*; am notat doar *ĉivă*, *ĭeră*, *ĭĭră*, *ĭră*.

(5) *e* > *ă* (*ă*, *ĭ*), velarizarea după labiale: *acópĭr(ă)* (B, IS1, 2); *curcubeĭ* ~ *curcubeĭĭ* (A), *ĝălbĭn(ă)* (B), *ĝălbĭnĭ* (A, B, IS) ~ *ĝălben* (A) ~ *ĝălbĭn* (IS1, 2), *ĭmvalésc* (A, IS1, 2); *mărg* (A, B, IS2) ~ *merg* (B, IS1), *trimăĭt* (B) ~ *trimét* (A, IS1, 2).

Menționăm aici și trecerea diftongului *ea* la *a*, după labiale: *albăĭă* (A, B, IS2) ~ (*g*)*albiăĭă* (IS1), *bat*, *bătă* (A, B) ~ *bat*, *bĭătă* (IS1) ~ *bĭat*, *bĭătă* (IS2), *să mărgă*, *să trimătă*.

(6) *e* > *ă* (*ă*, *ĭ*) după consoanele *s*, *z*, *ș*, *j*, *ț*, *đ*, uneori și după *r* sau grupul consonantic *st*: *blăstĭm* (B, IS1, 2), *blăstĭm* (A), *đăĉĭ* (A, B) ~ *đéĉe* (IS1, 2), *semn*, *sămn*; *sémnur^í* (IS1) ~ *sămn*; *-ur^í* (A) ~ *sămn*; *șĉmne* (B) ~ *semn*; *să/ĉmne* (IS2), *șăĭ*

³² Dar numai *trĉĭr* (IS 1,2), preluat din limba literară; la A și B: *ĭmblatesc*.

(A, IS1, 2) ~ *ș'ěl'i* (B), *ș'ărp'e* (A, B) ~ *ș'ărp'e* (IS1, 2) ~ *ș'erp'e* (IS1), *ș'erp'i* (IS2), *ș'ăp'te*, *ș'ăsă* (A, B) ~ *ș'ăsă* (IS1, 2), *țăs* (A, IS2) ~ *ță/es* (B) ~ *țes* (IS1).

Exemplificăm, aici, și celelalte aspecte ale velarizării după consoane dure ($\epsilon a > a$, $i > i$, i amuțește): *braț*, *d'î'ua*, *d'î'le*, *fraț*, *jîr* (A, B, IS2) ~ *j'ěr* (IS1), *mătrăță* (IS în ALR I, 1, h. 11), *mînd*, *puț'î'nă*, *raș'î'nă* (B, IS1) ~ *r'ěș'î'nă* (A) ~ *r'îș'î'nă* (IS2), *sára* (A, IS1, 2) ~ *ș'iară* (B), *să st'îng'e* (A, IS1, 2) ~ *st'îng'e* (B), *s'îngur* (A, IS1, 2) ~ *s'ingur* (B), (*s-o*) *strícát* (IS în ALR I, 1, h. 142), *strícátă* (A, IS2), *ș'ă'ua* (A, IS) ~ *ș'ă'ua* (B), *tîr'd'î'ur*, *urș* (B, IS) ~ *urș'i* (A), *urđálă* (A, IS1, 2) ~ *urđeálă* (B).

După cum se observă și din exemplele precedente, velarizarea nu este consecventă. Cel mai puțin frecvent se produce velarizarea după vibranta *r*.

(7) *a* pretonic > *a/ă*, *ă*, *ă*, rar, deoarece contravine unui fenomen frecvent în grai, trecerea lui *ă* pretonic la *a* (cf. 2): *ă'cupir'îș* (IS2), *ă'gric'ultór*; *-tór'i* (A), *bă/at'ístă* (IS2), *ba/ăt'iste* (A), *căpác* (A), *căpác'ur'i* (IS2) ~ *capác* (B, IS2), *fă'rfur'ii* (A), *fă/ărmăc'ist*, *fă'rmăc'ii* (IS2).

(8) *ă* se menține (sau evoluează la *a*, *î*) în: *năș'îp*, *par'ėti*, *pară'ų*, *patur'nícă* (B, IS2), *radíc* (A, B, IS2) ~ *red'íc* [2], *red'ică* [3], *rad'ík* (B), *ríd'ík* (A) ~ *red'ică* (IS), *răș'kítór*, *răș'kíéz*, *răt'éz* (A, B, IS1), *rătează* [3] (IS2) ~ *ret'éz* (IS2), *rete'áză* [3] (IS1), (*mă*) *sp'ăr'ii* (IS în ALR I, 1, 99).

(9) *ă* ~ *î* în: *calcă'j* (A, IS2) ~ *calc'î'j* (B, IS1), *capată'j* (A, B, IS2) ~ *capat'î'j* (IS1), *întă'ja* (B, IS) ~ *înt'î'j* (A).

(10) *ă* pretonic > *a*: a) urmat de *á*: *barbát* (IS1) ~ *ba/ărbát* (A) ~ *bărbát* (B) ~ *bărbát* (IS2), *batáie* (*de inimă*), *varsát* (A, B) ~ *va/ărsát* (IS2), *vatamát*; *vatăma/ă't* (IS2) ~ *vatamát*; *vătămát* (A) ~ *vatămát*; *vatamát* (B); b) neurmat de un *á*: *bai'ět* (A, IS1) ~ *băi'ět* (IS2, B), *batr'în*, *flam'înd* (A, B, IS1) ~ *flăm'înd* (IS2), *galag'ie* (A, IS1) ~ *gălăg'ie* (IS2) ~ *gălăg'ie* (B), *mas'é*, *matúșă* (A, B, IS1) ~ *ma/ătúșă* (IS2), *padú'ke* (A, B, IS1) ~ *pa/ădú'ke* (IS2).

(11) *ă* pretonic se poate și închide, în poziție nazală sau precedat de *r*, *s*, alternând cu forme deschise: *gr'î'esc*, *hămbár*; *hîmbáre*, *mî-ngr'îșám* ~ *îngrășát* (A), *mîn'înc*, *mîn'încă* (IS1) ~ *mân'înc*, *măncă'm* (IS2), *măn'înc* ~ *mî n'încă* ~ *mîncát* (B), *măn'înc* ~ *mîncă'm* ~ *mîncát* (A), *nî'năș'î*; *nânăș'î* ~ *nănăș* ~ *nănăș* ~ *nănăș* (A), *nănăș* ~ *nanășă* (B), *nanăș* (IS1), *nănăș* ~ *nanăș* (IS2), *răd'íc* ~ *ríd'ică* (IS2), *răd'ică* ~ *răd'íc* (A), *rad'íc* (B),

rîșkíéz ~ *rășkítór* (A), *rășkíéz* (B), *sînatós* (A, IS1, 2), *sănatós* ~ *sanătós* ~ *sanătoásă* (B), *sîcrîji* (IS2); și *ă* accentuat se închide la *î* în *pînura* (IS) ~ *pănură* (B).

(12) *ă* neaccentuat se închide la *ă, â, î* : a) în poziție posttonică nefinală: (*mă*) *acópîr* (A, B, IS2), *cúrîț* (A, IS), *leágîn*, *sámîn*, *tînrî*, *úmîr* (IS2), *úmăr* (A, B); în *dăscăl*, ultima vocala oscilează între *a, ă, î*: *dăscîl*, *dăscal*; *dăscal*~ (IS1), *dăscâl*; *dăscâl*~ (A), *dăscâl*; *dăscîl*~ (B); (b) în poziție finală: *kôarî* ~ *kôară* (IS2), *matriájîf*, *mútâ* (A, B) ~ *mútă* (IS), *sórî* (IS) ~ *sóră* (B) ~ *sóra/ă* (A).

Închiderea lui *-ă* este mai puțin frecventă ca cea a lui *-e*, ca și la vorbitorii români, dar, spre deosebire de aceștia, este și mai puțin frecventă (mai ales la Izvoarele Sucevei și Brodina), iar vocala rezultată prin închidere este, adesea, *-î*³³.

(13) *ă* ~ *î* în poziție accentuată și neaccentuată: *ămbălă* (A, IS2) ~ *âmbălă* (A, B, IS2) ~ *îmbălă* (A, IS2) ~ *îmbâlî* (IS1), *ămbălăt* (B), (*sî*) *ămflă* (A) ~ *âmflă* (A, B) ~ *îmflă* (A), *ămplu* (A) ~ *împlă* (A, B), *cîntăr* (B, IS1, 2) ~ *cîntăr* (A), *cîntări* (B, IS2), *fântîni* (A, IS2) ~ *fîntînă* (B, IS1); *hârtîji* (B) ~ *hîrtîji* (A, IS1, 2), *parău* (A, B, IS1) ~ *parîji*, *părîuás* (B) ~ *pîrîuás* (IS2) ~ *parîuás* (A), *rău*, *râu* (B), *tărzîu* (IS1) ~ *tărzîu* (B) ~ *târzîu* (A) ~ *țîrzîu* (IS2), *úmîr* (IS2) ~ *úmăr* (A, B).

(14) *î* se menține (nu se produce, prin anticipare, diftongul *îi*) în: *cîne*; *cînî*, *mîne*, *póimîne*, *pîne*; *pînî*. Din 15 forme înregistrate ale cuvântului *cîne*, numai una singură prezintă un diftong slab: *cî'nî* (IS2); este vorba fie de o influență literară sau, mai probabil, de anticiparea consoanei palatalizate.

(15) *î* (*î, â, ă*, cf. 7) se menține, adesea, în: *îmbălă* (A, B, IS1, 2), *îmflă* (A, B) ~ *úmflă* (IS1, 2), *împli* (A, B) ~ *úmpli* (B, IS1, 2).

(16) *ó* urmat de *uă* se deschide în: *dóuă* (A, IS2) ~ *dóuă* (B, IS1), *nóuă*, (se) *uóuă* (IS1) ~ *uóuă* (B, IS2) ~ *uóuă* (A), *plóuă* (B, IS) ~ *plóuă* (A), *róuă* (A, IS1) ~ *róuă* (B) ~ *râuă* (IS2).

La vorbitorii români, deschiderea lui *ó* în aceste cuvinte este generală și alternează, la vârstnici, cu menținerea vechiului diftongului *oa*: *dóuă*. La huțuli, după cum se observă în exemplele de mai sus, deschiderea se poate reduce sau chiar dispăre. În schimb, *ó* se poate deschide în orice context, mult mai frecvent ca *é*: *bubóji*, *cóș*; *cóșurî* (B), *cóșur* (A), *cot*; *-urî* (B), *cóturî* (A), *frumóș*; *-óș* (B), *miróș* (A), *óftică* (A, IS2), *ók* (B), *ók* (A), *ós* (A, B), *puróji*, *sóbă* (A, IS2), *șkop* (A, B), *șkop* (IS2).

³³ Inconsecvența închiderii vocalelor finale arată că acest fenomen (și mai ales închiderea lui *-ă*) este mai nou în Bucovina decât în Moldova centrală. Frecvența mai ridicată a lui *-î* la huțuli pare să arate că această vocală corespunde mai mult deprinderilor lor articulatorii (ca variantă a lui */i/* există și în graiul huțul) decât *ă* (variantă a lui */ě/*).

(17) În mod sporadic, se deschide și *o* pretonic, mai ales prin asimilație: *cȃcȃș*, *o/oblȃ/on* (IS2), *cȃcȃș*, *lȃgȃdna* (B).

(18) *o* neaccentuat se încheie la *o*, *u*, *u*: a) în poziție pretonică: *acupiríș* (B, IS2) ~ *acoperíșu* (IS1), *colíbă* (B, IS2) ~ *colíbă* (A, IS1), *culástră* (A) ~ *colástră* (IS1, 2) ~ *cȃ/oráslă* (B)³⁴, *ȃucán* (A, IS2), *cucȃș* (A, B, IS2) ~ *cucȃș* (IS1) ~ *cȃcȃș* (A, B), *cojocár* (IS1) ~ *cojocár^í* (B, IS2) ~ *cojucár^í*; *cujucár^í* (A), *ȃtonȃc*, *cȃȃnoagă* (B), *mȃrár^í* (IS1) ~ *morár^í* ~ (A, IS2) ~ *mȃ/orár^í*, *muș^íȃe* (B), *obusít* (B, IS1), *pirdele* (A), *polubȃc* (A, IS2), *prȃȃpi*; *proȃp* (A), *purșȃr* (IS1), *stumȃc*, *ȃumȃc* (IS2), *ȃblȃn* (B), *ubosít* (IS2), *ȃglíndă* (B); ilustrăm alternanța *o* ~ *u* cu formele de prez., imperf. și participiu ale vb. *a dormi*, la A: *dȃmím*; *durmít*; *dȃrmém*; *-mȃ*; *-mȃm*; *dȃrmȃȃ*; *-mȃu*; *dȃrmít*, la B: *dȃrmím*; *-mít*; *dȃrmȃm*; *-mȃá/ăi*; *-mít*; *dȃrmȃă* (*u* și la pers. 4-6), la IS1: *dormím* etc. ~ *dȃrmít*, la IS2: *dȃrmím*; *dȃrmȃ*; *dȃrmít* ~ *dȃrmít*; *-mȃm* (*o* și la pers. 2, 4, 5, 6); b) în poziție posttonică, închiderea este obișnuită: *díȃor* (B) ~ *díȃur*; *díȃor* (IS1), *díȃur*; *díȃor* (IS2) ~ *díȃur*; *díȃor* (A), *dȃctur*, *mȃrtur*, *mȃșur*, *míȃluc* (A) ~ *míȃloc* (IS2) ~ *míȃloc* (IS1), *mȃrcuv* (A), *mȃrcuȃ* (IS1, B) ~ *mȃrcov^í* (B), *plȃpumă* (B, IS2), *tíȃus*³⁵.

Închiderea lui *o* pretonic în unele dintre formele citate sub a) este neobișnuită la vorbitorii români.

(19) *o* poate fi etimologic în: *cȃbélȃi* (etim. nec., B), *ȃobȃtă* (B, IS2; huț. *ȃobȃta*)³⁶, *hlȃbă* (< ucr. *holoblja*) (A, IS1), *holȃbă* (IS2), *holúb* (IS, huț. *hȃlub*) ~ *hulúb*, *olȃj* (< magh. *olaj*) (B, huț. *oleva*), *olȃj* (< sl. *olěj*) (A, B, IS2, cf. huț. *oliȃ*), *oltonésc* (< magh. *oltani*) (IS2; în: *ultȃnă* (< magh. *olt(o)vany*), IS³⁷, *o* s-a închis la *u*), *sopȃn* (< magh. *szappan*, *szapon*) (A, B)³⁸.

(20) *o* (uneori, după ce s-a închis la *u*) se delabializează (mai ales ajutat de disimilație), rar: *bolȃ/ăhán^í*, *capăȃu*, *mo/ășȃniág*; *míșȃnéș* (B), *políȃboăși* (IS2), *míȃi sí facut negru-năiȃntȃ očílur*, *príșȃp* (A).

(21) *u* pretonic se deschide în mod sporadic: *bronétă* (B), *dȃrȃr* (A), *lȃmȃnări* (A), *mȃșȃnȃj* (A) ~ *mușȃnȃj*, *olȃȃr*, *ȃrȃcȃl*; *ȃrȃcȃj* (IS2); deschiderea este consecventă

³⁴ Aceeași alternanță apare și în huțulă: *cutástra* (A, B, IS2) ~ *colástra* (IS1).

³⁵ Aceeași formă în huțulă.

³⁶ Primul răspuns și singurul la A, IS1 a fost termenul literar *cizmă*, iar denumirea meseriașului a fost, la toți informatorii, *cizmar*.

³⁷ La B s-au notat forme contaminate: *altoȃnă*, *altowanésc*, iar la A, forme literare: *altoit*, *altoiesc*.

³⁸ La IS s-a răspuns *săpȃn*, *sapȃn* (contaminație între *sopon* și *sapun*, cf. lat. *sapone*, ngr. *sapȃni*, bg., sb. *sapun*).

(atunci când nu se recurge la forma literară *scuip*, B) în formele verbului (a) *stopi*: *stopésc* (A), *stokésc*³⁹ (IS1; cf. *stoptěsc* ALR I, 1, h. 87).

(22) tendința de delabializare a lui *u* este mai puternică decât a lui *o*: *burîán* (A, IS2), *plápîmî* (A), *cȅcȅșluj* (B), *dȅpîr^î*, *gárdîr^î*, *mînr^î*, *șervétîr*, *plápînî*, *buč a bráziluj* (IS2).

(23) *Fonetisme vocalice izolate (lexicalizate)*: *á* etimologic în: *blástîm*; *blástîmă*, *običáuj* (< bg. *običáj*, O9), *stána* (O9, slav, cf. huț. *stája*); proteza lui *a* în *ákîpujésc* (IS2) ~ *kîpujésc* (A, IS2), *amjéstic* (B, IS) ~ *mjéstic* (A)⁴⁰; *é* etimologic în: huț. *náre* la IS2, dar rom. *nără*, *secrîj* (< magh. *szekrény*, B, IS) ~ *sicrîj* (A), *trimét*, *trimétj* etc. (A, IS; în poziție dură se poate produce velarizarea: *trimăť*, B), *țigáre* (< *Zigarre*, B) ~ lit. *țigará* (A, IS); *i* etimologic în *pérină* (< ucr. *peryna* A, B) ~ *pérnă* (IS); *u* etimologic în: (*ma*) *discúlť* (A, B) ~ *discăľť* (IS), *rum*; disimilarea lui *o* la *ă* (*a*): *o* posttonic diferențiat la *u* în *nóur*, *rumînește* (IS) ~ *romînești/românești*, *rekîj* (A, IS1), *tećúni*; *tećúň* (IS) ~ *tăćúne*.

(24) În exemple izolate se observă *transpunerea în românește a unor fonetisme huțule*: *anġinér^î* (A, IS1, huț. *anġinér*), *catón* ‘cătun, parte a satului’ (IS2, huț. *catón*), *cazěťă* (A, huț. *cazěťa*), *čêreș* (A, IS), *čêreáša* (IS, huț. *čêrešňa*), *gnoj*, *gnojésc* (IS, huț. *ġnij*, *ġnojítî*) ~ *gunoġ*, *gunoġésc* (A, B), *nacov/wáfî* (IS2, huț. *nacovádla*), *prěspă* (A, huț. *prěspa*) ~ *prîspă* (B, IS), *vîșna* (B, IS, huț. *vîșňa*).

(25) Alte rostiri ocazionale: *aftiáză* [3] (acanie?, IS2), *aluńcâ*; *alińc* (asimilație regresivă, IS2), *gubója*; *guboji* (= *gobaie*, IS1), (*doi*) *ker^î* (delabializarea lui *o*, IS2).

2.1.3. Diftongi și secvențe vocalice

2.1.3.1. Diftongii românești specifici *ea* și *oa* se realizează, de obicei, cu semivocala închisă: *criáťă* (A, IS2), *điásă* (A, IS2) ~ *deásă* (B), *măťriáťă* (A, IS2) ~ *măťreáťă* (B), *mustiáťă* (A, IS2) ~ *musteáťă* (B), *negrićuásă* (A, B), *padukúásă*. În mod sporadic, acești diftongi se rostesc ca diftongi cu elemente egale: *creáťă* (B), *truácă* (IS2); cf. și *bi/iáťă*; *bġjáte* (IS2).

Diftongul *oa*, inexistent în ucraineană, este rostit, uneori, cu o labializare mai puternică a lui *a* (mai ales la B): *cuástă*, *kuáră*, *scrúáfě*⁴¹ sau redus la *o* (care nu este, adesea, deschis, deși graiurile huțule cunosc vocala *o*; cf. 2.1.2.16, 17): *cȅsa*, *cȅstă*,

³⁹ Pare a fi o contaminație între forma câmpulungeană *stopkésc* și cea moldov. *stukésc*; IS2 a dat forma *strukésc* cu *o* închis în *stropesc*, care pare a fi influențat deschiderea lui *u* în *stopesc*.

⁴⁰ Dacă, în ultimul caz, nu e vorba de o confuzie între verbele *mesteca* și *amesteca*.

⁴¹ Se pare că S. Pop nota această variantă a diftongului prin *ă*, întâlnit relativ frecvent în locul diftongului *oa* în pct. 364.

negricósă, supți^uoră, uóji, uájiě (A), *cóse; cuáse* (B), *cuósa; cuóse, míi^uoră, pădukósă; -kóse* (IS1). Am notat, în schimb, unele cazuri de diftongare analogică a lui *ó* urmat de *ă*: *bl^uândă* (B), *bo^uândă* (A), *dodo^uăca, tubercul^uádă* (B).

În mod sporadic, semivocala *u* se consonantizează: *bow/várⁱ, kíwa, șáwa* (IS2), *șá^uwá* (IS1; cf. *luvát* ALR I, 1, h. 105, *luvát* ALR I, 2, h. 281, *wá^umi^uní* ALR I, 1, h. 188), *șáwí* (A)⁴²; în afara diftongului *oa/ua*: *kívi* [pl.], *^wurék* (IS2); cf. *luvám* (ALR I, 1, h. 105), *vómuli!* (ALR I, 2, h. 201), *wom* (ALR I, 2, h. 188).

2.1.3.2. Diftongii rezultați prin diftongarea spontană a vocalelor (*diftongi de apertură*⁴³) sunt obișnuți, deși apar, în ansamblu, mai puțin frecvent ca în vorbirea românilor⁴⁴:

a) în poziție inițială de cuvânt: *jerám, j^uelév* (A) ~ *jilév* (IS) ~ *ilév* (A, B)⁴⁵, *j^unima, ⁱalbáfi* (A, B, IS2), *uók; uók* (A, IS) ~ *^uók; ók* (B), *uom* (IS1) ~ *^uom* (A, IS2) ~ *om* (B), *^uurék* (IS2) ~ *urék* (A, B, IS1), *urs*;

b) în poziție inițială de silabă: *a^uúd* (A, IS) ~ *a^oúd* (B), *cá^uută* (A, B) ~ *cáută* (IS), *fámílij* (A, IS1) ~ *fámílijě* (B, IS2), *flú^ujir* (IS2) ~ *flúⁱir* (IS1) ~ *flú^ujer* (B), *uó^uy* (*piciorul^u*) (B) ~ *^uó^uli* (IS);

c) în poziție postconsonantică: *b^uatístă, b^uolfăt* (A), *crie^u, d^ujes* (A) ~ *dies* (B, IS1) ~ *d^ues* (IS1), *m^uatreáfi* (B), *n^uégri* (A) ~ *n^uégri* (IS2) ~ *n^uăgri* (B) ~ *n^uégri* (IS1), *paduk^uós* (B, IS2) ~ *padukós* (A), *ș^uold, v^uierⁱ*.

2.1.3.3. Diftongi descendenți cu semivocala *i* (adesea slab perceptibilă) apar, sporadic, prin *anticiparea* articulatorie a unei consoane palatale sau palatalizate (urmate de *i, i, e*)⁴⁶. Anticiparea se produce, în ordinea frecvenței, înaintea palatalei *ķ*: *oⁱķ* (B, IL2), *padú^uķi* (numele primului locuitor din Brodina, pe care B l-a rostit, în egală măsură, cu și fără diftong), *cú^uķi* (IS2), *padúⁱķ* (B), *padúⁱĉi* (A), *ženú^uķul^u* (B); înaintea de *ĉ, ŝ*: *calⁱĉe* (A), *cuiĉ* (= pl. *cuți*, IS2), *pli^uĉiĉ* (A); înaintea de *n* palatalizat sau muiat: *batr^u ĉ^uin* (IS2), *dó^uĉni^uă* (A), *m^uĉner*; *mⁱ ĉ^un^uĉere* (IS2); înaintea de *t* palatalizat sau muiat: *cú^uĉtia, cú^uĉ^ua* (IS2), *h^uĉ^uioan* (B); înaintea de *r* (ușor durificat): *v^uĉ^utr^uĉ* (B); în *cap^uă^uistru*;

⁴² Mai frecventă este trecerea labiodentalei *v* la *w, u*.

⁴³ O. Nandriș, *Phonétique historique du roumain*, Paris, 1963, p. 22, 211.

⁴⁴ Hiatul apare ceva mai frecvent ca la români.

⁴⁵ Nu am notat cazuri cu *e*- în română, dar în huțulă au apărut în anchetă: *ĉ^uqi* (A), *ĉ^use* (B).

⁴⁶ Asemenea diftongi apar, și mai rar, în graiul câmpulungean (A. Turculeț, *op. cit.*, p. 200-201). În NALR Mold. Bucov., au mai fost notați asemenea diftongi în unele puncte din nord-vestul Moldovei, mai ales în pct. 501: Dumbrăveni (cf. NALR Mold. Bucov., I, h. LXXXVIII).

capăistre (A, IS2)⁴⁷ diftongul prin anticipare pare a fi preluat din huțulă: *capéistir*; la IS1, însă: *capăstru*; -e, ca și în huțulă: *capéstru*.

Cu totul sporadic, la B (care are cele mai multe exemple cu anticipare) apare o ușoară diftongare a lui *i* fără să fie urmat de un sunet palatal: *slabí't*, *veri:šoare*.

2.1.3.4. Diftongi formați prin *degajarea semivocalei palatale j* se întâlnesc după lichidele *l* și (mai ales) *r*: *cljocéște* (IS2; cf. huț. *cljócít*) ~ *clócéște* (A, B, IS1), *cumătrja!* (IS2), *cúscriule!* (B), *ljámpa* (κ) *lámpa* (B) ~ *lámpa* (A, IS; huț. *ljámpa*; IS1: *lámpa*), *ljápoviță* (IS2; cf. huț. *ljápoviția*) ~ *lápoviță* (IS1, B), *sócřiule!* (B), *triócă*; *trósi* (A) ~ *trócă* (IS) ~ *tróacă* (B); fără diftong: *clánță* (B, huț. *cljámca*), *clámpă* (A, huț. *clámpa*).

Degajarea lui *j* după un *t* se produce în *cuptjór*, *tjoc*; *tjócúrí* (A) ~ *toc*; *tócúrí* (B, IS2); pentru *cuptjór* s-a propus și metateza semivocalei *j* sau anticiparea acesteia (Pușcariu 1959: 155), ultima explicație putând fi invocată și pentru *tjócúrí*. Dacă în *știubei* primul *i* semivocalic este etimologic (< *știob*), rostirea *štubéj* (IS; cf. huț. *štubéj*) este hipercorectă, probând tendința de evitare a diftongilor rezultați prin degajarea unui *j*.

Diftongul *ju* este etimologic în *ljuljá* (< tc. *lüle*, cf. huț. *l'úl'ca*; B, IS1); *tutún* (A, B) este mai nou, preluat din limba literară, înlocuind mai vechiul *tabác* (IS).

2.1.3.5. Alternanța secvenței vocalice⁴⁸ *-jii* (*-ije*) cu *-ij* și cu *-i* (*sánjii* ~ *sánji* ~ *sáni*) se poate explica prin diferite tratamente ale hiatului inițial *-ie* (*-ii*): epenteza lui *j* (*-jii*) sau sinereza: *-ij* și apoi, prin amuțirea lui *-j*, se ajunge la *-i*; dar condiția, mai generală, a acestor alternanțe este amestecul a două tipuri de flexiune feminină, cel cu o singură desinență: tipul nom.-ac. = gen.-dat. = pl. *unđe* (*únđi*) și cel cu două desinențe: nom.-ac. vs. gen.-dat. = pl. *vúlpe* (*vúlpí*) vs. *vulpí*, *sanie* (*sánjii*) vs. *sánii* (*sánjii*). Exemple de alternanță: *farmácjii*; ~ (A) ~ *farmácjje*; *-cí* (B) ~ *farmácjji*; *-cji* (IS2) ~ *farmácjja*; *-cji* (IS1), *ijăcți*; ~ (A) ~ *ijécții*; *ijăcți* (IS1) ~ *ijăcțjja*; *ijăcți* (B) ~ *ijécțjji*; *ijécțji* (IS2), *ósjii*; ~ (A) ~ *ósjjě*; *ósi* (B) ~ *ósjja*; *ósjji* (IS1) ~ *ósjja*; *ósjj* (IS2), *sánii*; *sánj* (A, IS2) ~ *sánii*; *sánii* (IS1) ~ *sáni*; *sánjě* (B), *operáti*; *operáti* (A, IS2) ~ *operátje*; *-ráti* (B) ~ *operátjji*; *-ráti* (IS1), *únđi*; *unđ* (A) ~ *únđi*; *únđi* (B). Din exemple se observă amestecul de forme, reducerea secvenței vocalice finale putând avea loc numai la singular, numai la plural sau la ambele numere. Reducerea secvenței finale s-a generalizat, ca și la români (moldoveni), în *drójdi* (sg./pl. tantum?). Echivalența dintre secvențele vocale finale mono- și bisilabice poate duce la crearea unor forme de plural

⁴⁷ Aceste forme reapar la inf. princ. din Ostra, cu ascendență huțulă din partea maternă.

⁴⁸ Oscilația secvențelor finale corespunzătoare are loc și în huțulă.

de tipul *farmaĉġii*, *ósġii* (IS1), *sánġċ* (B). La forma articulată a acestor feminine, alternanța este între *-ġia* și *-ġa*: *sánġia* ~ *sánġa*.

Amuțirea semivocalei *ġ* se produce mai rar după un *i* accentuat: pluralele de tipul *ġġăċġi*, *ósi*, *sánġi* sunt mai frecvente decât cele de tipul *farmaċí*, *barbí* (B). Amuțirea lui *-ġ* se produce regulat în cazul când acesta reprezintă articolul hotărât pentru pl.masc. sau pentru gen.-dat. sg. fem.: *parġnġi*, (*ușă*) *cási*.

2.1.4. Vocale specifice celor două limbi

În general, sunetele românești sunt rostite în mod adecvat, chiar vocalele și secvențele care nu au corespondențe exacte în huțulă: *ă*, *î*, vocala redusă *-î* și diftongul *oa* prezintă, în majoritatea cazurilor, realizări asemănătoare cu cele ale românilor.

2.1.4.1. După numărul cazurilor de substituție, articulația vocalei românești *î* pare să producă dificultăți mai mari decât cea a vocalei *ă*. Față de *î* românesc, care este o vocală posterioară nelabială închisă, vocala huțulă corespunzătoare (notată în ortografia ucraineană prin *y*) este o vocală antero-centrală relaxată⁴⁹, rostită mult mai anterior și deschis, al cărei sunet-tip ar putea fi redat, în transcrierea ALR, prin suprapunerea grafemelor pentru *e* și pentru vocala antero-centrală *î*⁵⁰ sau prin ultima vocală relaxată, deschisă: *î*. Acest sunet-tip are însă o dispersie foarte largă, cu realizări care traversează seriile vocalelor anterioare, antero-centrale, postero-centrale, până la *î* posterior românesc.

În cuvintele românești care conțin vocala *î*, huțuluii rostesc, uneori, vocala *i* (sporadic *e*) sau ezită între *i* și *î*, realizând o vocală antero-centrală: *batrġn*, *burġġián*, *pirdéli*; *pġ/erdeá*, *prajġnġ*, *prajġná* (A), *burġġe*, *pġnticárġ*, *rġġia*, *sprġncéne*; *sprġncġaná*, *șorġġs* (= *șorici*, B), *brġġċ*, *cúmpina*, *pásire*; *pásġġ*, *pġnticár*, *prinț* ~ *prġnz*, *scrġntġt*, *sprġncéne* [sg.], *stġngáċe*; *stġngáċ*, *strġcátá*, *ġġémplá*; *ġġémpġe* (IS2). Substituirea lui *î* prin *i* sau *î* are loc, de regulă, în „poziție moale”, în special după *r*. Prin falsă regresie, *i* este înlocuit, ocazional, cu *î*: *diar ġġe* (B), *grġnz* ~ *grġnz* (IS2), *mġrusá* (IS2), *púrġċ* (IS2), *sfġnġăște* (IS1).

Vocala *ă* este substituită sporadic prin *e*: *mer*, (κ) *măř* (IS1), *sġ mésur* [2] (B); și, în câteva exemple, prin *ċ*: *grġpġ* (IS1), *mġř* (IS2), *ogrġġ* [= *ogrăzi*] (IS2), *rġnġk* (A, IS2), *străċur*; *strġċurġ*; *strġċură*; *strġċurám* (IS2).

Dacă o vocală identică sau foarte asemănătoare cu rom. *î* a fost percepută (și notată prin *î*), în cazuri relativ numeroase în graiurile huțule din zona noastră, o vocală de tipul rom. *ă* nu este menționată în lucrarea citată a lui I. Pătruț, deoarece nu apare în materialul cules de E. Petrovici la Brodina decât în mod excepțional, de ex.: *colġéndăr* (ALR II, s.n., vol.3, h. 778) sau ca una dintre nuanțele unui sunet: *bánġofă/ă* (ALR II, s.n., vol.3, h. 869), *tov/wářġ/ăș* (ALR II, s.n., vol. 1, h. 15). În schimb, în materialul

⁴⁹ Cf. Pătruț *op. cit.*, p. 13-18, care-i citează pe O. Bloch, J. Ziłyński, I. Pańkévyč.

⁵⁰ Cf. Pătruț, *op. cit.*, p. 15.

cules de S. Pop la Izvoarele Sucevei și în materialul cules de noi în cele trei puncte, ă a fost notat relativ frecvent; exemple din S. Pop: *ĉihájú-să* (ALR I, vol. 1, h. 92), *déve se páháno* (ALR I, vol. 1, h. 68), *ja cášlájú* (ALR I, vol. 1, h. 146), *ja trámájú* (ALR I, vol. 1, h. 106), *purúšu-să* (ALR I, vol. 1, h. 147); câteva exemple din materialul nostru: *dújjă, uná sí kéšă* (A), *ja kéšiusă, străhsja mai hústo* (IS2), *strjįtsă, végiu očímă* (B).

Însușindu-și rostirea velară a vocalelor românești ă și î, huțulii le introduc în graiul lor matern, după consoane dure, ca alofone ale vocalelor antero-centrale ɛ și î.

2.1.4.2. Cu privire la diftongul *ɔa*, inexistent în ucraineană, vezi sub 2.1.3.1.

2.1.4.3. Cele mai multe dificultăți de realizare pare să prezinte vocala redusă (afonizată, nesilabică) -*ř* cu un rol morfematic foarte important în română, deși un sunet asemănător a fost notat și în huțulă, mai ales după un *r* palatalizat. În afara rostirii normale, cea mai frecventă, apar și alte realizări:

- foarte slab perceptibil: *lămp^ř* (B), *lăcrím^ř* (B), *frizér^ř* (IS2), *kor^ř* (A);
- un timbru consonantic palatal surd: *alp^{hř}* (IS2), *slap^{hř}* (A), *surzășt^{hř}* (B);
- sonor, slab perceptibil: *alb^ř la cap* (A), *gítur^ř* (B), *kor^ř* (IS2);
- rămâne doar o palatalizare ușoară a consoanei precedente⁵¹ (mai ales după *r*): *cápuř* (B), *gítur^ř* (IS2), *neámur^ř* (A, IS2), *spân* (A);
- cu realizare zero (dispare, mai ales după *r* sau labiale): *cápur* (A), *fintîn* (A), *ĝem* [2] (B), *ĝúnĝur* (B, IS2), *mártur* [pl.] (A, B), *supțír* (A), *șkop* (B);
- nesilabic sau silabic, cu un timbru (ușor) velar, mai ales după *r*, marcând depalatalizarea acestuia: *brîsur^ř* (B), *înkiitúr^ř* (A, IS2), *língur^ř* (B), *verișor^ř* (B);
- silabic, scurt, afonizat: *gálbin^ř* (B), *yámin^ř* (B, IS2), *pătur^ř* (IS2);
- silabic, afonizat: *álbi* (IS), *supțír^ř* (B), *pumņi* (B), *tălp^ř* (IS); la unele feminine este greu de precizat dacă un asemenea -*i* este vocala redusă sau provine din desinența de pl. -*e*: *cúșți* (A, IS), *limbi* (B);
- silabic (uneori, scurt sau deschis): *(doi) dinț rári* (IS2), *fócur^ř*, *tíner^ř* (B), *strímbi* [plm.] (A), *cóturi* (IS2);
- *e* diftongat (o vocală lungită care se deschide treptat): *okílárjě* (B), *doj úmir^ě* (IS2).

Realizări silabice pot apărea, ocazional, și la români în rostirea relaxată a finalei cuvântului, dar la huțuli (inclusiv la subiectul principal din Ostra, cu descendență huțulă pe linia maternă) ele sunt mai frecvente.

2.1.4.4. Un *a* posterior labializat (cea mai deschisă vocală din seria posterioară), care a fost notat frecvent de E. Petrovici în graiul huțul din Brodina ca variantă a vocalei

⁵¹ Este situația opusă celei din alte exemple, în care consoana palatală este urmată un *i* scurt, afonizat: *muș^ř*, *reník^ř* (A), *urék^ř* (IS1).

/a/, apare, rar, în materialul nostru, prin acomodare la un sunet labial: *bá/ăbă*, *sa/ău*, *uă'la/ă* (B), *fălca/ă*, *fă/ărfica* (IS2), *púl'pa/ă*, *vúimă* (IS2), dar și, nemotivat de context, mai ales în poziție finală: *a/ălbădă* (B), *ládă* (A).

2.1.5. Considerații asupra sistemului fonemelor vocalice

Poziția accentuată este poziția cea mai stabilă a vocalelor, cu excepția vocalei /i/, care prezintă și sub accent alofone deschise, rezultând suprapuneri cu vocala /ă/.

În poziție pretonică, prevalează tendința de deschidere a vocalelor (*ă* > *a/ă*, *a*; *i* > *î*, *â*, *ă*; sporadic, *e* > *e*, *e/ăia*; *o* > *o*, *o*; *u* > *u*, *o*, *o*; cf. 2.1.2, 10, 13, 4, 17, 21) asupra tendinței de închidere (*ă* > *î*; *e* > *i*; *o* > *u*; cf. 2.1.2, 11, 3a, 18a), iar în poziție posttonică predomină vocalele închise (cf. 2.1.2, 3b, 12a, 18b), cu excepția poziției finale, în care este ocurent morfemul *-a*.

Deosebiri între graiul câmpulungean⁵² al românilor și cel al huțulilor există și în distribuția vocalelor accentuate deschise *é*, *ă* și *ó*. În graiul românilor băștinași, ocurența vocalelor accentuate deschise *é*, *ă*, *ó* este condiționată de anumite contexte fonetice: poziția înainte de *e* (*i*) și *ă* (*â*, *î*) sau la finală, respectiv înainte de secvența *-uă* (*-uă*) (cf. 2.1.1, 1, 16). Opoziția *é* : *é* este, în mod limitat, funcțională, distingând perechi minimale formate de pers. 1 și 4 ale prez. și imperf.: *avém* : *avém*, *bem* : *bem*, *vidém* : *vidém*. Probabilitatea de realizare a opoziției *ă* : *ă*, prin velarizarea vocalelor *é* și *é* precedate de consoane dure (mai ales în zona Doroteia – Ostra și la Fundu-Moldovei): *cosă* : *cosă*, *țăsă* : *țăsă* este redusă la minimum prin mutarea obișnuită a accentului pe prima silabă la formele de prez.: *coăsîm*, *țăsîm*. Vocala *ó* este o variantă pozițională a vocalei /o/ care alternează cu diftongul *oa*, menținut mai ales la vârstnici: *două* ~ *două*. În vorbirea românească a huțulilor, *é*, *ă* și *ó*, în exemple ca cele mai de sus, pot să fie deschise mai mult sau mai puțin sau să-și piardă deschiderea. În schimb, ca urmare a unei deprinderi articulatorii din graiul matern, *e* și *o* accentuați pot fi (semi)deschiși în cuvinte și forme unde deschiderea nu apare în graiul românilor: *ós* (A, B, IS2) ~ *uos* (IS1), *bl^uond*; *blond* (B), *oș*; *cu^oșur* (B) ~ *oș*; *oș ur* (A) ~ *o^uș*; *o^ușur* (IS2) ~ *o^uș*; *o^ușur* (IS1), *mirós* (A) ~ *miróș* (B), *șkóp* (A, B) ~ *șkóp* (IS2) ~ *șkóp* (IS1, 2), *mⁱéstiș* (A), *medicam^ent*, *rețeta* (B). În vorbirea românei, huțului au suprimat opozițiile cu un randament funcțional scăzut /él/ : /él/, /ăl/ : /el/, transformând vocalele accentuate deschise *é*, *ó* în variante libere ale vocalelor *e*, *o*, în conformitate cu normele graiului lor matern.

În poziție pretonică (pentru *a* medială) se neutralizează opoziția compact: necompact dintre *a* și *ă* (cf. 2.1.2,10); în multe cazuri, se neutralizează opozițiile de deschidere (difuz – nedifuz) dintre *e* și *i* (cf. 2.1.2, 3), dintre *o* și *u* (cf. 2.1.2, 18), dintre *ă*

⁵² Graiul românilor băștinași, a cărui descriere fonetică a fost realizată de A. Turculeț în lucrarea citată în nota 14.

și *i* (cf. 2.1.2, 13). În poziție posttonică medială se neutralizează opozițiile de deschidere în seria vocalelor necompacte: *ă – î, e – i, o – u* (cf. 2.1.2, 13, 3b, 18b).

Dacă, în privința neutralizării opoziției dintre *ă* și *a* în poziție pretonică medială și a opoziției dintre *i* și *ă*, situația este, în general, aceeași la vorbitorii români și huțuli (trecerea lui *ă* pretonic la *a* este doar ceva mai consecventă la români, iar deschiderea lui *i* ceva mai frecventă la huțuli), precum și la neutralizarea opozițiilor de deschidere în poziție posttonică nefinală (prin închiderea vocalelor *e, o, ă*), diferențe mai mari există în neutralizarea opozițiilor *e – i, o – u* în poziție pretonică: vorbitorii huțuli prezintă cazuri mult mai numeroase și diferite de închidere a vocalelor *e* și *o*, de tipul: *amițâlă, cîrcéj, cîvâ, fitiță, pișesti, (ar) tribuí, bugát, cûcán, mușîca, polubóc, stumác, uglîndă* (cf. 2.1.2, 3b, 18b). La vorbitorii români, *e* și *i, o* și *u* nu sunt, de regulă, în variație liberă, ci distribuția lor este reglementată de norma graiului, pe baza alternanțelor la care participă fiecare cuvânt (*ar trebuí, cf. trébuje; moșîcă, cf. moș*), a tradiției și a raportării la forma din limba comună (populară și literară). Vorbitorii huțuli se mențin în cadrul sistemului (care prezintă neutralizarea opoziției), dar nu se conformează normei, în acest caz mai puțin aparentă, a rostirii românești.

În privința tratamentului vocalei *a* în poziție neaccentuată finală, deosebirile dintre români și huțuli se datorează sistemului morfologic al graiurilor huțule. Relativ frecvent în locul vocalei *-ă* (care în grai se închide adesea la *â, î*), desinență a numelor feminine nearticulate, apare vocala *-a*: *îmima, máma de-a dõilîja, táta vítric* (A), *măduw/va, muoșîca, mîna, nepçta* (B), *batîsta, bolnáwa, gîtița, gîlca, gúra, gúșa* (IS⁵³). În locul lui *-a* pot să apară: *a* închis: *pálma* (A), *gúra, límba* (B), *batîsta, gúșa* (IS2); o vocală intermediară între *a* și *ă*: *lámpa/ă, sçora/ă* (A), *bárba/ă, matúșa/ă* (B), *buz/dáta/ă, o fáță/a* (IS2); *ă* deschis: *gúșă, matúșă* (B), *bárbă, búďă* (IS2); un *a* mai închis, posterior, (semi)labializat: *ladâ* (A), *vújma/ă* (B), *púlpa/ă, vújma* (IS2).

Deoarece vorbitorii huțuli și-au însușit desinența *-ă* (*-ă, -â, -î*) a femininelor nearticulate, pe care o aplică în marea majoritate a cazurilor, formele cu *-a* nu se pot explica prin simple substituirii de moment ale desinenței românești *-ă* cu desinența substantivelor feminine din ucraineană⁵⁴. Cauza mai profundă a apariției lor este de ordin morfologic, și anume lipsa articolului în ucraineană, care duce la perturbări ale opoziției articulat – nearticulat existente în română⁵⁵. În cazul răspunsurilor la chestionar, este greu

⁵³ La acest informator formele cu *-a* se ridică la peste un sfert din numele feminine nearticulate.

⁵⁴ Constatând că multe substantive feminine au *-a* în loc de *-ă (-î)* în graiul românesc al lipovenilor din Dumasca, V. Arvinte (*Studii de istorie a limbii române*, Iași, 2006, p. 126 ș.u.) explică acest fapt prin „încadrarea lor morfologică la substantivele rusești de declinarea a II-a cu terminația *-a*”.

⁵⁵ Probe în acest sens sunt: utilizarea necorespunzătoare a articolului și la numele feminine în *-e*: *cutja* (de ascuțit coasa), *piçlîja* (A), *ijăçlîja, rețeta* (B), *urçka, rîja* (IS), la substantive masculine sau neutre la singular: *cótu* (A), *mîjlucu, stîngăcu* (IS) sau la plural: *mățili, vînilî* (A), *vînilje* (B), *dócturi, mănúșîli* (IS), înlocuirea articolului cu numeralul corespunzător (tradus din huțulă): *una nără, una rețeta* (IS), *două búz/dîli* (A), *(două) mă țili* (IS).

de precizat dacă subiectul a intenționat să utilizeze o formă articulată⁵⁶ sau nearticulată. Abateri de la normele folosirii articolului românesc se întâlnesc însă și în sintagme în care utilizarea articolului este improprie după normele limbii române: *dóuâ búz/díli* (A), *din țíța, fărî mîna, o nîepóta, pim máfîli* (IS).

Neutralizarea opoziției articulat – nearticulat se realizează mai ales prin selectarea formei articulate (cu -a), care apare și la forma nearticulată a numelor feminine (vezi ex. de mai sus). Mult mai rar se selectează forma nearticulată: (*merge ca*) *brúascî, încrîșasc frúntjě* (IS2), *tálpă picóruļu* (B).

Principiul economiei se manifestă în vorbirea bilingvilor (și) prin suprimarea unor opoziții neeconomice (cu un randament slab) din limba a doua, fapt care duce la modificări de sistem (în cazul prezentat mai sus, eliminarea fonemelor /ę, ă/).

Deprinderea sistemului celei de a doua limbi nu este suficientă pentru a evita abaterile („accentul străin”); este necesară și însușirea normelor specifice de realizare la nivelul varietăților acestei limbi (cf. distribuția vocalelor *e* și *o* în poziție pretonică sau utilizarea articolului).

Die rumänische Sprache der Huzulen aus dem oberen Tal von Suceava und dem Moldovitzatal (I)

In einer umfangreichen Forschung werden die von den Huzulen aus der rumänischen Bukowina gesprochenen Varietäten der rumänischen und ukrainischen Sprachen beschrieben, um die Interferenzen zwischen den beiden Sprachen hervorzuheben. Die benutzten Materialien wurden während den Felduntersuchungen für den regionalen Atlas der Moldau und der Bukowina in den Ortschaften Argel, Brodina und Izvoarele Sucevei eingesammelt. Der erste Teil behandelt die Voraussetzungen (Niederlassung der Huzulen in der Bukowina, eine knappe Charakterisierung der huzulo-rumänischen Zweisprachigkeit, Korpus), den Akzent, die Vokale und die Vokalsequenzen.

*Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
România*

⁵⁶ Cum poate fi, de ex., în cazul denumirii unor obiecte unice sau ușor de identificat: *cotu, inima (omului sau a carului), bunicu, mătușa* etc.